

HÁT XOAN LÀNG AN THÁI VÀ MỘT SỐ THAY ĐỔI TRONG MÔI TRƯỜNG DIỄN XUỐNG MỚI

LẠI THỂ ANH*

Tóm tắt: Hát xoan là một loại hình dân ca lễ nghi phong tục với tín ngưỡng thờ các Vua Hùng là các thần linh phù hộ cho dân làng mỗi khi mùa xuân sang, đem đến những điều tốt lành, ấm no, hạnh phúc. Với phạm vi nghiên cứu là làng Xoan An Thái (Vân Phú, Phú Thọ), bài viết này nêu lên các đặc điểm về lời ca và âm nhạc của hát xoan là một loại hình dân ca đặc sắc đang đứng trước sự thay đổi mạnh mẽ của bối cảnh xã hội mới, con người mới... Hát xoan làng An Thái cũng có những biến đổi về lời ca, âm nhạc và một số thay đổi của chúng trong môi trường diễn xuống mới để bảo tồn và phát triển hát xoan trước cuộc sống hiện nay.

Từ khóa: hát xoan, âm nhạc, lời ca, diễn xuống.

Abstract: Xoan singing is a kind of customary folk song with the belief that the Hung Kings are the gods who bless the villagers when each spring brings good things, warmth, happiness. With the scope of research is Xoan An Thai village (Van Phu, Phu Tho), this article highlights the characteristics of xoan's lyrics and music as a unique type of folk song that is facing a drastic change of the new social context, new people ... An Thai village xoan singing also has changes in lyrics and music and some of their changes in the new performance environment to preserve and develop Xoan Singing before today's life.

Keywords: xoan singing, music, lyrics, performance.

Hát xoan là một loại hình dân ca lễ nghi - phong tục của các làng xã có địa bàn gần với kinh đô Văn Lang xưa thuộc hai tỉnh Phú Thọ và Vĩnh Phúc. Hát xoan là loại hình nghệ thuật đặc sắc gồm có: hát, múa, nhạc cụ đệm... thường diễn xuống vào mùa xuân để cầu mong đức Thành hoàng làng là các Vua Hùng được nhân dân tôn thờ đem lại ấm no, hạnh phúc trong năm mới. Vào năm 2018, hát xoan đã được UNESCO ghi danh vào Danh mục di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại.

Làng Xoan An Thái cổ xưa, nay thuộc phường Vân Phú (tỉnh Phú Thọ) là một trong bốn làng hát xoan gốc ở đất Tổ Vua Hùng. Hát xoan nơi đây có nguồn gốc gắn với các truyền thuyết về các vua Hùng.

1. Đặc điểm lời ca Xoan cổ và một số thay đổi trong nội dung lời ca

Những nội dung chủ yếu trong lời ca của hát xoan cổ

Nội dung nổi bật trong ca từ xoan cổ là tiếng hát thờ thần linh vua, thánh Đại vương mà theo quan niệm của nhân dân nơi đây chính là các Vua Hùng được tôn làm Thành hoàng làng. Đó là sự ca ngợi công đức, uy vũ... và khẩn mong cầu nguyện cho Thành hoàng làng ban phúc lành cho nhân dân ấm no, hạnh phúc.

Nam: Trống trước dẹp đường pháo sau mở đóm/Việc hành trình khôn đảo phép niệm là quý linh phù/ Đến ba mươi tới mới đến tới giờ/Tiếng pháo kêu vang Đại vương vương hội/ Pháo mừng tuổi

chúa chúa được trường sinh/ Pháo mừng triều đình
ấm no hạnh phúc (trong **Giáo trống**).

Lời ca của hát xoan có cả thành phần dân gian và bác học do các nhà Nho xưa sáng tác. Có thể gặp trong hát xoan các nội dung ca ngợi một xã hội ấm no, hạnh phúc đời Nghiêu Thuân với tư tưởng Nho giáo của Khổng Tử, mang đậm lễ giáo phong kiến:

Nam: *Thánh đế chi trường
Trường bản về đình...*

(trong **Thơ nhang**).

Với ảnh hưởng của ý thức hệ phong kiến, chúng ta còn gặp trong hát xoan những nội dung ca ngợi vương quyền như vua, hoàng đế, hoàng hậu, hoàng tử, công chúa...

Nam: *La hồi một mừng/ Vua quan vạn tuế/ La
hồi hai mừng/ Hoàng đế vô cương* (trong **Tứ dân Xoan cách**).

Hay với nội dung đề cao tầng lớp trí thức trong tứ dân là sĩ, nông, công, thương; sau việc coi trọng “sĩ” thì hát xoan cũng cầu chúc cho các ngành nghề nông, công, thương luôn gặp thuận lợi, làm ăn khâm khá, phát đạt, đem lại giàu sang cho dân làng:

Nữ: *Mừng làng đóng đám
Sĩ đặng khoa cho làng*

(trong **Đôi dây cách**).

Trong hát xoan An Thái, chúng ta gặp rất nhiều ca từ đề cao lớp nho sĩ với những vinh hoa đỗ đạt trạng nguyên, ông nghè... được xếp đứng đầu “Tứ dân chi nghiệp”.

Nữ: *Thăng hoa báng nhãn đỗ liền đặng khoa
La ở len la len lẽ hồ là len*
(trong **Tứ dân Xoan cách**).

Đề tài ca ngợi nhà Lê (TK XV-XVIII) sau khi Lê Lợi và Nguyễn Trãi chiến thắng giặc Minh, xây dựng đất nước ấm no, hạnh phúc được thể hiện rất nhiều trong các ca từ xoan.

Nam: *Ơi gọi là đôi bên là vãn a vớ/ Ở nơi đèn cũ
ới á vua ông/ Ơi gọi là thái tổ ới a là thái tông/Mời
vua a lão hoàng* (trong **Tràng Mai cách**).

Ngoài ra, còn gặp trong các bài bản Xoan những đề tài liên quan đến các ngành nghề trong cuộc sống của nhân dân như ngư, tiêu, canh... Khi nói về cuộc sống lao động cũng như tâm hồn, đời sống tinh thần của người nông dân, đề tài này có lúc tập trung trong một bài bản.

Nam: *A á a, ngư thiều cách mục cách/ Bất
ngang thuyền lại hỏi ngư ông có cá bán chẳng, dạ
dạ thưa rằng thuyền con đang bỏ lưới...* (trong **Ngư Thiều cách**).

Nội dung về cảnh vật thiên nhiên cũng được đề cập trong nội dung lời ca bốn quả cách Xuân, Hạ, Thu, Đông. Ở đây trong xoan An Thái, cảnh vật

thiên nhiên được miêu tả để gửi gắm tâm hồn, tình cảm của nhân dân.

Nữ: *Tiên tề ngược tênh là nở ra hê hê hê hê hê hê
là tiên ới a là tề.*

Nam: *Là ngược tênh a hê ới hê hời a nở ra đào
tiên mà vương mẫu đội á ca ở đầu là mượn quê cây,
ngắt ngọn bóng thu, phiến lo mà cho du mùa hè, la
dở dang khe thấy chừng thanh vắng...* (trong bốn quả cách **Xuân, Hạ, Thu, Đông**).

Trong các bài bản xoan, còn gửi gắm ước mơ của người dân lao động về một cuộc sống tốt đẹp hơn, mưa thuận gió hòa, mùa màng bội thu, nhân khang vật thịnh, thi cử đỗ đạt...

Bên cạnh các nội dung gắn chủ yếu với phần “lễ” đó, còn một mảng đề tài rất sinh động và hấp dẫn bao đời nay, đó là nội dung trao duyên trư tình. Kể cả trong phần hát thờ cầu mong nhân khang vật thịnh, nội dung trao duyên cho đôi lứa cũng được gửi gắm một cách khéo léo, tinh tế trước Thành hoàng làng.

Nam: *Tình tang tang tính tang tôm/ Anh quai trên
ngàn/ Lưới thưa anh quai trên ngàn/ Lưới thưa anh
quai lấy người ngoan mang về.*

Hát xoan là một phần văn hóa trong xã hội phong kiến nông nghiệp xưa, nó chính là đời sống tinh thần của người dân đất Tổ. Việc hát xoan được lưu truyền và phát triển đến ngày nay cũng là nhờ phần trao duyên đặc sắc bên cạnh hát thờ. Hát trao duyên không thể thiếu những nét bông đùa hóm hỉnh: *Bắt cầu anh xẻ có ván mong/ Em sang là sang chẳng được/ Rằng để anh bông anh bông qua nọ em sang là em ở sang* (trong **Hát bỏ bộ**).

Nội dung trao duyên trong các bài bản xoan do các nhà Nho sáng tác có những nét đặc sắc riêng: *Mây xanh dôn dập khắc bay tiên/Mặt đỏ hồng hồng gắm liễu hoa hồng người tiên mừng đùng đình/ A mặt tiên đào một cảnh thiều khuông* (trong **Xoan thời cách**).

Ngoài ra, trong hát xoan còn có nội dung diễn tích kể chuyện tích xưa như Hôi Liên cách, Nhà Ngâm cách, Ngư Thiều cách. Bên cạnh diễn tích còn có diễn nghĩa, đó là đồ vật, đồ chữ.

Nam: *Anh đồ em biết huê gì nó nở trên rình bạc
không/ Anh đồ em biết huê gì nó nở nội đồng không* (trong **Xin huê - đồ chữ**).

Hay: *Chữ Vũ là mưa trên trời rơi xuống/ Chữ
Ngư là trâu làm ruộng nuôi ta...*

Những nội dung mới trong lời ca Xoan hiện nay Trong bối cảnh mới của kinh tế thị trường và nhu cầu của con người có nhiều biến đổi nên hát xoan làng An Thái chỉ còn giữ lại nguyên trạng các nội dung trong phần “lễ nghi” và chặng các quả

cách. Các bài trong chặng hát “hội” đã được biến đổi để phù hợp với nhu cầu của con người trong cuộc sống mới bằng cách: Giữ nguyên giai điệu và thay đổi nội dung ca từ.

Nội dung ca ngợi cuộc sống lao động trong đời sống nông nghiệp xưa nay được thay đổi bằng ca ngợi cảnh đẹp thiên nhiên, con người, bản sắc quê hương để mời gọi khách du lịch đến với quê hương xoan **bài Vang mãi khúc ca Xoan** (trích)

Lời mới của phường Xoan An Thái *Tênh là tênh tang tênh/ Rủ nhau lên miếu Lãi Lèn ơ/ Rủ nhau lên miếu Lãi Lèn/ Về làng là làng Kim Đức/ Rằng để thăm miếu gốc Xoan rằng gốc ơ Xoan.*

Hay trong các hội thi, hội diễn văn nghệ quần chúng của các sở, ban, ngành, công ty, nhà máy trên địa bàn tỉnh Phú Thọ, nội dung ca ngợi cảnh đẹp, thiên nhiên, con người vùng đất Xoan cổ được đề cập đến rất nhiều như bài **Bia Hồng Hà vang mãi bài ca** (tư liệu tác giả ghi chép lúc 8h ngày 26-6-2021 tại nhà nghệ nhân Nguyễn Thị Lịch - bà trùm phường Xoan An Thái) dựa theo giai điệu bài **Xe chỉ vá may**:

“Quê hương chúng em, quê hương chúng em, chuỗi ngọt chè thơm mát, nương đồi chan hòa câu hát, đồng lúa trĩu hạt, miền quê ấm bao nhiêu tình là đất trung du miền quê chúng em / Ai đến ý quê em nhớ đừng chân bước, em mời anh uống nước nước bát chè đượm bao nhiêu tình tha thiết yêu thương miền quê chúng em đẹp như gắm hoa, miền quê chúng em đẹp như gắm hoa”.

Ngoài ra khi các đơn vị, cá nhân tham gia Hội diễn văn nghệ ca múa nhạc không chuyên trên địa bàn tỉnh Phú Thọ, phường Xoan An Thái còn dàn dựng tiết mục có nội dung mới ca ngợi ngành nghề, như ngành Y tế trong màn chào hỏi của đội văn nghệ khoa Nội - Bệnh viện Đa khoa tỉnh (tác giả ghi chép 14h ngày 28-6-2021) tại Trung tâm Văn hóa tỉnh Phú Thọ, dựa trên giai điệu của bài **Trống quân đón chào**

Nữ: (Nói trên nền nhạc bài **Trống quân Đức Bác**)

*Nào nhanh chân lên anh chị em ơi
(Tất cả đội chạy ra và cùng hát)*

*Đi đâu từ sớm tới giờ. Chúng tôi những người
khoa Nội đến cùng í a dự thi, ơi hỡi í a các em.*

Nữ: *Ơi hỡi í a các anh, chăm lo hạnh phúc bao
người, lương y như là từ mẫu một lòng chúng em
nguyện ghi, ơi hỡi í a các anh.*

Nam: *Ơi hỡi í a các em/ Chúng ta cùng đến thi
tài để cho thấm nhuần quy tắc để mai ngày cứu chữa
bệnh nhân/ Ta cùng í a quyết tâm.*

Hay nội dung ca ngợi chiến thắng Điện Biên của phường Xoan An Thái luyện tập tại nhà nghệ nhân

Nguyễn Thị Lịch (tác giả ghi chép ngày 5-5-2021) khi hát theo làn điệu **Xe chỉ vá may** như sau:

*“Vang lời ca thiết tha, trong ngày vui chúng ta
hát mừng chiến thắng, chan hòa câu hát, rạng rỡ
những chặng đường dệt nên trang sử vàng truyền
thống vinh quang đẹp ngàn hoa thắm tươi/ Bao gian
khó chúng ta đi lên, bấy nhiêu năm ấy biết bao vinh
quang, giữ trọn niềm tin, kết thành bài ca, truyền
thống anh hùng, cùng nhau quyết tâm xây dựng đất
nước đi lên, bấy nhiêu năm ấy biết bao vinh quang,
giữ trọn niềm tin, kết thành bài ca, truyền thống anh
hùng, cùng nhau quyết tâm xây dựng đất nước đi lên
thỏa lòng Bác mong để Điện Biên mãi sáng ngời, để
Điện Biên mãi sáng ngời”.*

Như vậy, nếu như các bài trong chặng hát “lễ nghi” và các quả cách được giữ nguyên về nội dung ca từ thì sang các bài trong chặng hát “hội”, phần giao duyên, trữ tình sôi nổi và “mở” thì dựa theo giai điệu trong các bài hát của chặng này, còn nội dung ca từ được đề cập theo cuộc sống hiện nay như quảng bá, mời gọi khách du lịch, ca ngợi các ngành nghề mới, ca ngợi các sự kiện lớn trong lịch sử dân tộc...

3. Biến đổi về âm nhạc và một số thay đổi đặc điểm văn hóa, nghệ thuật của hát xoan làng An Thái trong môi trường diễn xướng mới

Hát xoan là nghệ thuật diễn xướng tổng hợp, trong đó có nhiều yếu tố của văn chương, múa, âm nhạc. Trong hát xoan, âm nhạc là phần trung tâm nhất, khi tiến hành các chặng hát và thông qua tính chất âm nhạc, hình thức diễn xướng có vai trò thể hiện rõ nội dung từng chặng hát. Hát xoan rất phong phú về dạng thức của nhạc hát như đồng ca nam, đồng ca nữ, tốp ca, hát đôi đáp, hát có lĩnh xướng... Tính chất âm nhạc trong hát xoan rất đa dạng, có lúc nghiêm trang, thành kính, có lúc khỏe mạnh, vui tươi, dí dỏm, có lúc lại trữ tình tinh tế, duyên dáng.

Giai điệu

Trong hát xoan có quan hệ chặt chẽ giữa giai điệu với ngôn ngữ tiếng Việt đơn âm, đa thanh (bằng, sắc, hỏi, ngã, huyền, nặng). Hát xoan sử dụng chủ yếu kiểu nhạc phổ thơ, dựa vào ca từ của câu thơ mà đưa âm nhạc vào lời ca cho phù hợp, giai điệu thường được tiến hành xuôi theo chiều câu thơ, phụ thuộc lớn vào nhạc điệu của từ ngữ, mỗi từ có âm điệu khác nhau tạo thành giai điệu. Giai điệu được phát triển từ những giai điệu mộc mạc thô sơ ở những chặng khản nguyện, lễ nghi đến những giai điệu được trau chuốt, bay bổng, đẹp, tinh tú trong hát “hội”. Theo tác giả Phạm Trọng Toàn trong hát xoan có các kiểu giai điệu như sau:

1) Hát nói: Gắn với chặng nghi lễ (*Giáo trống giáo pháo, Thor nhang, Đóng đám*) và một số quả

cách (*Ngư Thiệu cách, Nhân Ngâm xoan cách*). Hát nói có đặc điểm là sự thống nhất giữa dấu giọng của lời ca và giai điệu. Hát nói thường là các quãng gần, chủ yếu trong phạm vi một quãng 8; sử dụng nhiều các quãng 2, 3, 4 và quãng 5, ca từ chỉ ứng với một - hai nốt nhạc; các bài khân nguyện nói trên giai điệu dựa vào âm điệu và dấu giọng của ca từ, nên người hát đòi hỏi âm thanh phải khỏe khoắn, rõ ràng. Bài **Đóng đám** là một thí dụ.

2) Hát ngâm: Số lượng các bài ngâm trong Xoan không nhiều, chủ yếu là các bài như **Gài hoa, Hát phú**. Hát ngâm là một cách hát chúng ta có thể gặp ở rất nhiều loại hình dân ca khác như bông mạy, sa mạy, chèo... Đặc điểm của cách hát này là giàu tính ngâm ngợi, nhịp tự do và thể hiện được nội dung, sắc thái, tình cảm của bài hát. Giai điệu của hát ngâm tự do về nhịp nên có nhiều dấu luyến láy, hoa mỹ để tăng thêm vẻ đẹp của giai điệu, các quãng cũng được mở rộng hơn so với hát nói, kể cả về âm vực. Giai điệu theo kiểu hát ngâm đã làm cho âm nhạc trong hát xoan tinh tế hơn và thường thể hiện các bài có tính chất âm nhạc trữ tình, quãng 2, quãng 3, 4, 5, 6, 7 được sử dụng tương đối nhiều. Do tính chất âm nhạc mềm mại, trữ tình nên giai điệu Xoan chủ yếu là biểu hiện mối quan hệ thanh điệu ngôn ngữ với âm điệu nhạc chặt chẽ.

3) Hát xướng: Là kiểu giai điệu tổng hợp những đặc tính của hát nói và hát ngâm. Có thể gặp kiểu giai điệu này trong rất nhiều bài bản, tiết mục hát xoan An Thái với nhịp điệu rõ ràng, linh hoạt hơn. Do là tổng hợp của cả hát nói và hát ngâm nên có bài thiên về tính chất nói hay tính chất ngâm, tuy nhiên ít nhiều vẫn ảnh hưởng của cả hai. Giai điệu theo phong cách ca xướng thường ít nốt hoa mỹ, luyến láy so với hát phú, nhưng nét giai điệu thường rất đẹp, tinh tế, uyển chuyển, sử dụng nhiều quãng thuận, các hư từ (ơ, a, i, ê, hê) và tiếng đệm (vông vông tập)... để nối nốt nhạc cho liền ý, liền mạch. Cách tiến hành giai điệu trong hát xoan có kiểu nhắc lại nguyên dạng, mô phỏng, đảo ảnh; nhắc lại có biến hóa là một âm điệu nhắc lại nguyên dạng trong giai điệu ca xướng. **Hát bỏ bộ** là một thí dụ, giai điệu nhắc lại có biến hóa tại ô nhịp 3 đến ô nhịp số 7.

Đóng đám

Người hát: NSƯT NGUYỄN NGỌC BẢO - và tốp nữ
(Phường Xoan Thét)
Ký âm: NGÔ THANH TÙNG

Nhịp điệu

Nhịp điệu góp phần quan trọng vào tính chất âm

nhạc trong các bài bản và chặng hát xoan. Nhịp điệu trong Xoan ngoài các bài bản, tiết mục còn có trống phách, múa kèm theo nên thường mạch lạc, rõ ràng. Hát xoan là loại hình dân ca lễ nghi phong tục nên ở những chặng đầu như **Giáo trống giáo pháo** hay các bài có gắn với múa, nhịp điệu rất khúc chiết. Trong âm nhạc của hát xoan An Thái được sử dụng nhiều nhất là loại nhịp 2/4. Hiện nay trong 31 bài bản Xoan được ghi lại thì chiếm một lượng lớn các bài ở loại nhịp 2/4.

Người hát: Nghệ nhân NGUYỄN THỊ MÓT - 78 tuổi
(Phường Xoan - An Thái - Việt Trì - Phú Thọ)
Ghi âm: LẠI THẾ ANH

Giáo trống giáo pháo

Loại nhịp hỗn hợp cũng có xuất hiện nhưng số lượng ít (*Thơ nhang, Đóng đám*). Nhịp tự do chỉ xuất hiện trong các bài hát có tính chất ngâm ngợi, trữ tình (*Gài huê*). Nhịp điệu trong hát xoan góp phần tích cực vào việc xây dựng hình tượng âm nhạc và thể hiện sắc thái. Trong hát xoan, ta còn nhận thấy ở nhiều bài trong nhịp điệu có sử dụng đảo phách. Ví dụ như bài **Đóng đám** ở trên.

Kỹ thuật ca hát

Phường xoan là một đơn vị bán chuyên nghiệp về nghệ thuật, các đào hát và kép nam được trùm xoan dạy các kỹ năng ca hát một cách chu đáo, cẩn thận trước khi biểu diễn. Trước hết, yêu cầu của các cụ nghệ nhân xoan là người hát phải biết hát “tròn vành, rõ chữ”. Đó là cách hát đòi hỏi khi nhả chữ phải tròn tiếng, đẹp về âm thanh và rõ chữ, rõ ca từ mặc dù ca từ trong xoan phụ thuộc rất nhiều vào dấu giọng.

Tiếp theo là người hát phải đạt các yêu cầu về giọng hát của trùm xoan để phục vụ tốt sắc thái âm nhạc các chặng hát. Vì vậy, nghệ nhân tham gia hát xoan và được tuyển lựa vào phường xoan đều phải là những người vừa có thanh, vừa có sắc, trong đó thanh đóng vai trò quan trọng hơn cả sắc, các thành viên trong phường xoan phải có giọng hát đẹp và truyền cảm, tinh tế.

Về hơi thở, hát xoan chủ yếu sử dụng hai cách lấy hơi thông dụng, lấy hơi ngực khi hát các bài nhẹ nhàng, trữ tình duyên dáng như **Bỏ bộ**; lấy hơi sâu xuống bụng và giữ hơi khi hát các bài đòi hỏi hơi thở dài như khi hát các quả cách là những bài thơ, áng văn dài hay những bài phải ngâm ngợi như **Gài huê**.

Âm thanh trong hát xoan là tự nhiên gần với tiếng nói của con người. Khác với hát cộng minh của thanh nhạc phương Tây khi lợi dụng sự cộng hưởng của các xoang trên vòm mặt; âm thanh xoan được vang lên ở

vòm họng, hốc mũi khi nghệ nhân giữ hơi và đẩy hơi lúc ca hát làm cho ca từ xoan vang lên rất tự nhiên, nhẹ nhàng, gần với lời nói và rất tinh tế, kể cả khi hát các bài có tính chất âm nhạc hoàn toàn khác nhau.

Nếu như phần hát “lễ nghi” và quả cách được bảo tồn nguyên vẹn thì phân biên đổi trong âm nhạc của hát xoan làng An Thái chủ yếu xảy ra ở chặng hát “hội”, giao duyên, trữ tình.

Âm nhạc trong hát xoan hiện nay

Trước môi trường kinh tế xã hội mới có nhiều thay đổi, vấn đề thẩm mỹ và nhu cầu của con người hiện nay cũng khác xưa, do đó đã tác động tổng thể, nhiều mặt vào hát xoan cổ. Vì vậy, hát xoan cần phải thích ứng về các đặc điểm văn hóa nghệ thuật của xoan cổ, nhằm bảo tồn và phát huy giá trị trong cuộc sống đương đại.

Thứ nhất là, biến đổi về nhạc cụ đệm cho hát. Nếu khi xưa nhạc cụ đệm cho hát xoan cổ chỉ có một trống nhỏ bằng gỗ, thân trống thường là gỗ mít già, hai mặt trống bịt bằng da trâu hoặc da bò và một số cặp phách rất đơn sơ, giản dị và hấp dẫn thì hiện nay trong các bài ở phần hát “hội”, hội thi, hội diễn, liên hoan ca múa nhạc có sự tham gia của một số loại nhạc cụ dân tộc như đàn bầu, sáo trúc, tam thập lục... được các nhạc sĩ chuyên nghiệp hòa âm, phối khí... đệm cho hát mở đầu, dạo giữa, kết thúc trong các bài Xoan cổ. Theo ông Nguyễn Ngọc Ân - nguyên Giám đốc Sở VH-TTDL tỉnh Phú Thọ, đây là các động thái đưa di sản “hòa nhập” vào xu thế hiện đại và việc tạo ra các bài Xoan mới được giới trẻ yêu thích (Báo Tuổi trẻ ngày 21-2-2012). Ông Phạm Bá Khiêm - nguyên Phó Giám đốc Sở VH-TTDL tỉnh Phú Thọ cho rằng: “Nói chung tâm lý người ta muốn có cái gì đó tung bừng mà Xoan cổ thì không tung bừng” và đây là giai đoạn thể nghiệm để đưa hát xoan lên sân khấu, quảng bá rộng rãi đến công chúng (Báo Tuổi trẻ ngày 21-12-2020). Việc “cải biên” trong phần âm nhạc và “bổ sung mới” các nhạc cụ đệm cho hát xoan hiện nay còn có rất nhiều ý kiến khác nhau của các nhà nghiên cứu văn hóa, các nhà quản lý, các nhạc sĩ, nghệ nhân.

Hiện nay để bám sát các chủ đề trong môi trường xã hội mới, các nhạc sĩ đã sáng tác ca khúc sử dụng chất liệu dân ca hát xoan theo các cách: ca khúc chỉnh lý đặt lời mới, ca khúc phát triển dựa trên một bài dân ca xoan gốc, ca khúc dựa trên chất liệu dân ca xoan, ca khúc sử dụng chất liệu dân ca xoan kết hợp với các làn điệu dân ca khác.

Thứ hai, hát xoan bị “chèo hóa” hoặc ảnh hưởng của “hát lối mới” nặng về kỹ thuật thanh nhạc phương Tây do một số người làm công tác âm nhạc chuyên nghiệp thực hiện. Chúng ta biết, ca từ trong

Hát xoan cổ gắn những âm thanh tự nhiên gần với tiếng nói tự nhiên của con người. Do vậy khi phát âm, nhả chữ trong Xoan cũng cần rất tự nhiên, nhẹ nhàng, trong sáng mang vẻ đẹp “tự nhiên, thuần khiết của âm và điệu”. Đáng lưu ý, khi hát xoan trở thành Di sản văn hóa phi vật thể nhân loại thì hai phường xoan gốc phải có trách nhiệm trao truyền lại hát xoan cổ cho rất nhiều sở, ban, ngành, 34 câu lạc bộ xoan trong tỉnh Phú Thọ và đặc biệt là cả các nghệ sĩ chuyên nghiệp, trong đó có các diễn viên của Đoàn Chèo tỉnh Phú Thọ. Các nghệ sĩ của các trung tâm văn hóa tỉnh, huyện ở Phú Thọ là những người được học kỹ thuật thanh nhạc phương Tây bài bản, nên sau khi học các bài hát trong chặng hát “hội” và thực hành diễn xướng, phần phát âm nhả chữ của họ bị “chèo hóa” hoặc “thanh nhạc Tây hóa”.

4. Kết luận

An Thái, Thét, Kim Đái, Phù Đức là bốn làng hát xoan gốc có truyền thống từ ngàn đời của tỉnh Phú Thọ. Ở đây vẫn lưu giữ cách hát xoan cổ với các đặc điểm về lời ca và âm nhạc được nêu trong bài viết này. Đứng trước sự thay đổi của cơ sở hạ tầng mới, xã hội, con người mới cùng sự tác động nhiều mặt của giao lưu tiếp biến văn hóa... Hát xoan ở các làng Xoan gốc đã có một số biến đổi tại chặng hát “hội” và bổ sung các yếu tố mới để phù hợp, thích ứng với nhu cầu của cá nhân và cộng đồng hiện nay. Song chúng ta cũng cần định hướng cho các làng xoan gốc để những thay đổi này theo đúng *Luật Di sản* của Nhà nước và các quan điểm của UNESCO về di sản văn hóa phi vật thể. Hiểu rõ các mặt biến đổi của hát xoan sẽ giúp chúng ta quản lý, điều chỉnh các chiều cạnh, đặc điểm văn hóa nghệ thuật nhằm bảo tồn và phát huy giá trị tốt đẹp của các bài bản xoan tại các làng Xoan gốc trong bối cảnh mới, góp phần xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc ■

L.T.A

1. Bùi Thị Mai Lan, *Hát xoan Làng Phù Đức (xã Kim Đức, TP Việt Trì, tỉnh Phú Thọ)*, Luận văn Thạc sĩ Văn hóa học, trường Đại học Văn hóa Hà Nội, 2012.

2. Lâm Tô Lộc, *Nghệ thuật múa dân tộc Việt Nam*, Nxb Văn hóa, Hà Nội, 1997.

3. Nguyễn Lộc, *Hát xoan Phú Thọ*, Tạp chí *Dân tộc học*, (3), 1974.

4. Nguyễn Lộc, *Múa hát xoan* (nguồn gốc, thể thức) trong *Những vấn đề lịch sử Vĩnh Phú*, tập 1, Ty Văn hóa Vĩnh Phú, 1975.

5. *Luật Di sản văn hóa và nghị định hướng dẫn thi hành*, Nxb Chính trị quốc gia Sự thật, Hà Nội, 2001.

Ngày Tòa soạn nhận bài: 1-11-2025; Ngày phân biện, đánh giá, sửa chữa: 21-11-2025; Ngày duyệt đăng: 29-11-2025.